

Без'язичний Б. І., Худякова В. Б.
Харківська державна академія фізичної культури
Сірий О.В.
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Гіль Ю.Б.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

АНАЛІЗ СТАНУ СИСТЕМИ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Метою статті є аналіз стану системи індивідуалізованого навчання студентів і виявлення факторів, що впливають на її ефективність функціонування. На основі вивчення літературних джерел встановлено, що цілісної системи індивідуалізованого навчання не існує, є лише окремі її елементи. Розробка системи індивідуалізованого навчання є актуальною проблемою й дозволить студентам, що суміщають навчання з іншими видами діяльності, успішно вчитися у вузі й отримати повноцінну освіту. Значна увага приділяється аналізу результатів проведеного авторами дослідження якості навчальної роботи студентів і викладачів за графіком навчання. В основу розробленої авторами системи індивідуалізованого навчання, на додаток до загальнодидактичних, були покладені специфічні принципи, що визначають ефективність функціонування системи. Автори доходять до висновку, що система індивідуалізованого навчання дає можливість не тільки відпрацювати систему взаємодії між різними структурними компонентами навчально-виховного комплексу, але й використовувати в процесі навчання студентів сучасні форми, методи й технології успішно освоювати навчальний матеріал.

Ключові слова: системи індивідуалізованого навчання, ефективність функціонування, специфічні принципи, студент.

Безъязычный Б. И., Худякова В. Б., Серый А. В., Гиль Ю. Б. Анализ состояния системы индивидуализированного обучения студентов и эффективность её функционирования. Целью статьи является анализ состояния системы индивидуализированного обучения студентов и выявление факторов, влияющих на её эффективность функционирования. На основе изучения литературных источников установлено, что целостной системы индивидуализированного обучения не существует, имеются лишь отдельные её элементы. Разработка системы индивидуализированного обучения является актуальной проблемой и позволит студентам, совмещающим обучение с другими видами деятельности, успешно учиться в вузе и получить полноценное образование. Значительное внимание уделяется анализу результатов проведенного авторами исследования качества учебной работы студентов и преподавателей по индивидуальному графику обучения. В основу разработанной авторами системы индивидуализированного обучения, в дополнение к общедидактическим, были положены специфические принципы, определяющие эффективность функционирования системы. Авторы приходят к выводу, что система индивидуализированного обучения дает возможность не только отработать систему взаимодействия между разными структурными компонентами учебно-воспитательного комплекса, но и используя в процессе обучения студентов современные формы, методы и технологии успешно осваивать учебный материал.

Ключевые слова: системы индивидуализированного обучения, эффективность функционирования, специфические принципы, студент.

B. I. Bezvazychnyy, V. B. Khudyakova, A. V. Seryy, Y. B. Ghil. Analysis of the state of the system of individualized training of students and the effectiveness of its functioning. The purpose of article is the analysis of a condition of system of the individualized training of students and identification of the factors influencing its efficiency of functioning. On the basis of studying of references it is established that the complete system of the individualized training doesn't exist, there are only its separate elements. Development of the system of the individualized training is an actual problem and will allow the students combining training with other kinds of activity to study successfully in higher education institution and to get a full education. The considerable attention is paid to the analysis of results of the research of quality of study of students and teachers of the individual schedule of training conducted by the authors. In a basis of the system of the individualized training developed by the authors, in addition to all-didactic, the specific principles defining efficiency of functioning of system were put. The authors comes to a conclusion that the system of the individualized training, with its vertical and horizontal components gives the chance not only to fulfill system of interaction between different structural components of a teaching and educational complex (higher education institution, faculty, chair, the student, etc.), but also using in the course of training of students modern forms, methods and technologies successfully to master a training material.

Key words: systems of the individualized training, efficiency of functioning, specific principles, student.

Постановка проблеми. Пошук шляхів до найефективнішої системи освіти пов'язаний з індивідуалізацією процесу підготовки фахівців. Саме він відкриває вкрай потрібний для вищої освіти шлях до змін, які як би "послаблюють" надмірно заформалізовану систему навчання.

Традиційно у вузах існує три форми навчання: очна, заочна і вечірня. Про сильні і слабкі сторони двох останніх написано немало, проте існує і достатньо велика група студентів, які хочуть дістати повноцінну освіту на очному відділенні, але не мають нагоди регулярно відвідувати заняття у вузі з цілого ряду причин (заняття трудовою діяльністю, спортом,

наукою і ін.). Природно, що такі студенти по відношенню до навчання знаходяться в більш скрутних умовах. На це впливає не тільки фактор часу, який вони можуть відвести на щоденні заняття, але і проблема обмежених можливостей контактів з учбовим закладом, товаришами по навчанню, спілкування з вузівськими викладачами, можливостей користуватися послугами бібліотеки і т.д. Тому індивідуалізоване навчання, треба надавати студентам з сильним характером, цілеспрямованим, настирним, з яскраво вираженим бажанням і здібностями до навчання.

Якщо таким студентам ми не можемо забезпечити ідентичні умови, які мають в своєму розпорядженні студенти стаціонару, то компенсувати їх можна тільки шляхом створення нової системи навчання, пошуку рішень організаційного характеру і відповідного дидактичного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що цілісної системи індивідуалізованого навчання студентів, не існує, розроблені лише окремі її елементи [1-8].

Формулювання цілей роботи. *Мета дослідження:* проаналізувати стан системи індивідуалізованого навчання студентів, та виявити фактори, що впливають на її ефективність функціонування.

Методи дослідження: аналіз педагогічної, соціологічної літератури, аналіз документів, різні види анкетування та опитування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність розробки системи індивідуалізованого навчання, викликана, перш за все, економічними причинами. Реалії сучасного життя такі, що близько 60% студентів вузів України навчається на комерційній основі і далеко не кожна сім'я в змозі послати у вуз сина або дочку. Так, за нашими даними лише 44,2% батьків можуть оплачувати навчання в повному об'ємі, 27,3% - частково і 28,5% опитаних студентів вказали, що їм самим доводиться заробляти гроші для оплати навчання у вузі. Висновок далеко не утішливий, більшість студентів українських вузів, у тому числі і ті що навчаються на держбюджетній основі, потребують додаткового заробітку. Складається вкрай парадоксальна ситуація, коли велика частина студентів вимушена шукати додатковий заробіток для оплати навчання і відсутності системи, при якій можна успішно поєднувати навчання у внз і трудову діяльність.

Іншою достатньо численною групою студентів, потребуючих в індивідуалізованому навчанні, є спортсмени високого класу, члени збірних команд України, учасники і призери чемпіонатів Європи, Світу, Олімпійських ігор і ін., специфіка навчання яких пов'язана з тривалими перервами в заняттях (перебування на зборах і змаганнях зовні стін внз).

Студенти, що активно займаються науково-дослідною роботою, наглядають за малолітніми дітьми, мають значні відхилення в стані здоров'я і ін., також складають чималу групу потребуючих в індивідуалізованому навчанні.

Вихід з положення, що створилося, багато вузів бачать в наданні таким студентам індивідуального графіка навчання. Проведене нами дослідження (опитано понад 500 студентів різних факультетів) виявило достатньо численні групи студентів очного відділення які використовують для навчання індивідуальний графік (див. табл.1).

У той же час далеко не всі охочі навчатися за індивідуальним графіком дістали таку можливість. Так, за нашими даними, до 50% опитаних студентів особливо старших курсів хотіли б суміщати навчання з іншими видами діяльності. Основною перешкодою масового використання індивідуального графіка навчання, на думку керівництва факультетів (деканів, заст. деканів, завідувачів кафедрами), є недостатня розробленість системи індивідуалізованого навчання студентів та її слабе дидактичне забезпечення.

Таблиця 1

Групи студентів які використовують індивідуальний графік навчання та якість їх учбової праці (в %)

Види діяльності	Від загального числа студентів	Якість учбової праці в балах за ECTS		
		90...100	74...89	60...73
Трудова	12,5	26,8	59,1	14,1
Спортивна	11,4	23,6	64,0	12,4
Науково-дослідна	3,5	93,5	6,5	-
Інші види діяльності	2,5	20,5	70,9	8,6

Вивчаючи проблему індивідуалізованого навчання майбутніх вчителів, ми зіткнулися з таким явищем, що деканати і кафедри, на яких покладений обов'язок розробки індивідуальних графіків і контролю за їх реалізацією, часто відносяться до цієї важливої справи формально: якщо графіки і складаються, то вони, як правило, залишаються тільки на папері і не виконуються; в більшості ж випадків керівництво факультетів обмежується видачею студентам дозволу на вільні відвідини занять і здачу заліків і іспитів, не створюючи належних умов для роботи ні студентам, ні викладачам.

У той же час така форма навчання припускає проведення учбових занять (лекцій, семінарів, практичних занять тощо) індивідуально з кожним студентом (або з невеликими групами студентів). Як це ні парадоксально, але з отриманих даних дана робота навіть не включалася в учбове навантаження викладачів і не оплачувалася. Цілком природно, що і відношення багатьох викладачів до цієї роботи вельми "прохолодне". Проведені нами дослідження показали, що до 50% опитаних викладачів при роботі з такими студентами обмежуються видачею списку необхідної літератури, консультаціями по предмету і контролем знань. Біля третини викладачів зустрічаються з ними тільки на заліках та іспитах і лише 20% викладачів в своїх відповідях вказали, що працюють із студентами переведеними на індивідуальний графік навчання з повною віддачею сил. Цілком закономірно, що таке положення справ негативно позначається на якості їх учбової праці (див. табл. 1). Виняток становлять лише студенти, що активно займаються науково-дослідною діяльністю, для яких всі "незручності" індивідуального графіка навчання багато в чому компенсуються характером відношення до учбової праці, сформованістю необхідних особових якостей і навиків самостійної пізнавальної діяльності.

Таким чином, теоретичний аналіз і проведені нами дослідження підтверджують, що розробка системи індивідуалізованого навчання, є актуальною проблемою, яка дозволить студентам які поєднують навчання з іншими видами діяльності, успішно навчатися у ВНЗ і дістати повноцінну освіту.

Система індивідуалізованого навчання, яку пропонуємо ми, є складною динамічною структурою з її системоутворюючими етапами і функціональними зв'язками, заснована на системі мотиваційно-цільового управління, яке повною мірою відповідатиме вимогам якісної підготовки вчителя, оскільки дозволяє охопити всі компоненти структури учбової діяльності студента (мотив → дія → результат), чітко сформулювати ієрархію цілей навчання і за допомогою виконуючої та управляючої програм успішно їх вирішити.

В той же час проведений нами системний аналіз виявив цілий ряд факторів перешкоджаючих розробці ефективної системи індивідуалізованого навчання, що дозволить студентам успішно поєднувати навчання в педагогічному вузі з іншими видами діяльності, а саме: слабка довузівська підготовка студентів; недостатня сформованість навиків вузівської учбової праці і раціонального планування життєдіяльності; відсутність постійного контролю за освоєнням учбового матеріалу; недолік підручників і навчально-методичної допомоги більшою мірою адаптованих для самонавчання студентів і ін.

Виявлені фактори і досвід студентів дозволили визначити поле проблем і сформулювати на його основі всю сукупність цілей та упорядкувати їх у вигляді дерева цілей з його логічними ярусами “хочу – можу – роблю – одержую” під кінцевий результат (див. табл. 2):

- формувати психологічну готовність до оволодіння професією вчителя (мотиви досягнення): “Прагнення стати висококваліфікованим фахівцем”, “Вчитися на добре і відмінно”, “Дістати якісну освіту” і ін. (хочу);
- забезпечити технологічну готовність студентів до навчання у вузі (можу): “Освоїти ефективні прийоми учбової праці”, “Планувати свою життєдіяльність” і ін.;
- реалізувати свої психологічні і технологічні можливості в оволодінні знаннями (роблю): “Самостійно організувати свою пізнавальну діяльність”, “Здійснювати самоконтроль і контроль знань” і ін.;
- кінцевим результатом праці (одержую) є досягнення генеральної мети.

Для реалізації кожної мети розроблялася виконуюча програма, яка будувалася на основі багаторівневого планування рішення педагогічних проблем і є нормою-зразком (оптимальний варіант) побудови учбового процесу, що дозволяє студентам успішно освоювати професію вчителя за системою індивідуалізованого навчання. Управляюча програма організовує, контролює і реалізує діяльність, яка направлена на здійснення виконуючої програми.

Таблиця 2

Побудова ранжируваного дерева цілей учбового процесу “студентів-індивідуальщиків” по логічних ярусах

Ранг	“Хочу”	Ранг	“Можу”	Ранг	“Роблю”	Ранг	“Одержую”
1	Вважати себе висококваліфікованим фахівцем	1	Самостійно організувати пізнавальну діяльність	1	Реалізую поетапно поставлені в житті цілі	1	Якісну професійну підготовку вчителя через використання системи індивідуалізованого навчання
2	Мати нагоду для само-вираження і самоствердження через навчання, спілкування, творчість, спорт і т.д.	2	Освоїти ефективні прийоми учбової праці	2	Самостійно організую свою пізнавальну діяльність	2	Можливість успішно поєднувати учбову, наукову, трудову і інші види діяльності
3	Вчитися на добре і відмінно	3	Вчитися з повною віддачею Сил	3	Володію навичками самонавчання	3	Задоволення від досягнення поставлених цілей в навчанні, спорті, науці, бізнесі і ін.
4	Дістати якісну освіту	4	Планувати свою життєдіяльність	4	Використовуючи сучасні технології навчання отримую якісну освіту	4	Можливість включення в результативний учбовий процес, використовуючи сучасні методи і технології навчання
5	Формувати в собі професійно-важливі якості	5	Самостійно контролювати якість освоєння знань	5	Здійснюю самоконтроль і контроль знань	5	Активно-пізнавальне відношення до учбової праці
6	Підвищити свою спортивну майстерність	6	Бути активним і ініціативним	6	Набуваю знання, у вузі виходячи з індивідуальних здібностей	6	Ефективні способи взаємодії викладачів і студентів в процесі індивідуалізованого навчання

Система індивідуалізованого навчання в структурному плані складається з трьох взаємозв'язаних етапів:

- 1) підготовчого – направлено на формування готовності студентів до навчання по даній системі;
- 2) базового – покликано забезпечити психологічну (через мотиви досягнення) і технологічну готовність студентів одержувати якісну професійну підготовку, поєднуючи навчання у вузі з іншими видами діяльності;
- 3) пошуково-творчого – націленого на вдосконалення системи придбаних студентами знань, умінь і навичок в нових ситуаціях через учбово-дослідницьку і науково-дослідну діяльність.

В основу розробленої нами системи індивідуалізованого навчання, на додаток до загальнодидактичних були встановлені наступні специфічні принципи, що визначають ефективність функціонування системи:

1. Принцип вивчення теоретичного матеріалу укрупненими блоками (модулями) в межах опорних сигналів з метою викладу його в більш короткі терміни.

2. Принцип інтенсифікації навчання, що передбачає високий темп навчання і найстрогішу економію часу. Тільки попереднє самостійне опрацювання лекційного матеріалу і використання опорних сигналів у вигляді схем, таблиць, малюнків, графіків і т.д., що легко запам'ятовуються, дозволяє вивчати учбовий матеріал укрупненими блоками, збільшуючи при цьому темп навчання і значно економлячи час студентів, що дуже важливо при реалізації четвертого принципу.

3. Принцип ефективної взаємодії навчання у вузі з іншими видами діяльності. Наявність достатньо великого прошарку студентів, що суміщають навчання у вузі з активними заняттями спортом, наукою, бізнесом і ін., спричиняє за собою створення для їх успішного навчання певних передумов, таких як: стійкого інтересу до майбутньої професії; позитивної мотивації навчання; сформованості необхідних умінь і навичок учбової праці; цілеспрямованості, наполегливості, дисциплінованості і ін., тільки наявність даних якостей дозволить студентам успішно оволодіти професією вчителя за системою індивідуалізованого навчання.

4. Принцип безконфліктної ситуації і доброзичливого відношення викладачів до кожного студента в процесі навчання. Індивідуалізоване навчання, припускає достатньо тісний контакт між викладачами і студентами. Від того, як складаються ці взаємовідносини, багато в чому залежить і якість навчання.

5. Принцип об'єктивного контролю і рейтингової оцінки знань. Найважливішою складовою учбового процесу студентів які навчаються за індивідуалізованою системою, є самоконтроль і безперервний контроль знань, який стимулює систематичну самостійну роботу студентів, підвищує дисципліну учбової праці і дозволяє одержувати об'єктивну оцінку знань. В той же час кількісна оцінка знань (рейтинг), яка формується за наслідками всіх етапів контролю, значно активізує пізнавальний процес і дає можливість студентам, набравши певну суму балів протягом семестру, курсу, одержувати заліки та іспити "автоматом".

6. Принцип ефективного засвоєння знань за допомогою підручників і навчально-методичних посібників управляючого, інтегрального типу. Розгляд психолого-педагогічних особливостей засвоєння знань показує, що побудова оптимального процесу навчання неможлива без створення умов для організації керованої і самокерованої самостійної діяльності студентів. Однією з таких умов є створення і використання підручників і навчально-методичних посібників управляючого і інтегрального типу, які повинні містити як інформативну частину, так і апарат управління пізнавальною діяльністю студентів, направлену на реалізацію учбових цілей.

7. Принцип особового підходу припускає індивідуальний облік якостей особистості кожного студента, його потенціалу, здібностей, інтересів, можливостей для активізації пізнавальної діяльності.

Висновки. У багатьох ВНЗ України є достатньо велика група студентів, що потребують індивідуалізованого навчання, – це висококваліфіковані спортсмени, студенти, що активно займаються трудовою та науково-дослідною діяльністю, сімейні студенти, які мають малолітніх дітей тощо. В той же час цілісної системи індивідуалізованого навчання даних студентів ми не знайшли, а існуючі її фрагменти (наприклад, індивідуальний графік навчання) не вирішують проблем якісної підготовки фахівців у ВНЗ. Система індивідуалізованого навчання з її вертикальними та горизонтальними складовими дає можливість не тільки відпрацювати систему взаємодії між різними структурними компонентами учбово-виховного комплексу (вузу, факультету, кафедри, студента тощо), але і використовувати в процесі навчання студентів сучасні форми, методи і технології успішно освоювати учбовий матеріал. Навчання по індивідуалізованій системі, може бути успішним лише в тому разі якщо, по-перше, студент має достатньо високий рівень шкільної загальноосвітньої підготовки, володіє навичками учбової праці у вузі, орієнтований на професію вчителя і ін.; по-друге, в процесі безпосереднього навчання у вузі може побудувати дерево цілей з його логікою і ярусами (хочу-можу-роблю-отриму), розробити виконуючу і управляючу програму для досягнення поставлених цілей, використовуючи при цьому сучасні методи і технології навчання, працювати з необхідною навчально-методичною літературою, більшою мірою адаптовану для самостійної роботи тощо.

Література

- 1.Абрамова Л. Г. Индивидуальный подход как средство коррекции учебно-познавательной деятельности студентов (на примере курса высшей математики) : автор. дисс. ... канд. пед. наук. Л., 1988. 18 с.
- 2.Бударный А. А. Индивидуальный подход в обучении // Советская педагогика. 1965. № 7. С. 34-42.
- 3.Кирсанов А. А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1982. 224 с.
- 4.Минзов А. С. Концепция индивидуального обучения в телекоммуникационной компьютерной образовательной среде // Дистанционное образование. 1998. № 3. С. 19-22.
- 5.Rubanskij E. S. Aktualnye problemy individualizacii obucheniya // Materialy nauchnogo simpoziuma. – Tartu, 1970. S. 11.
- 6.Unt I. Individualizacija i differenciacija obucheniya. – M.: Pedagogika, 1990. 189 s.
- 7.Fetiskin N. P. Psichologicheskoe obosnovanie individualnyx razlichij v dvigatelnoj aktivnosti studentov // Fizicheskaya kultura v organizacii uchebnogo truda studentov pedagogicheskogo instituta. – M.: Iz-vo MGPI, 1979. S. 38-42.
- 8.Shhukina R. G. Individualizacija obucheniya studentov mladshix kursov v usloviyah adaptivnoj sistemy obucheniya (na materiale anglijskogo yazyka i vysshej matematiki) : avtoref. diss. ... kand. ped. nauk. M., 1988. 19 s.